

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

**TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRA
D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA**

**PROPOSTA DIDÀCTICA
PER A TRACTAR LES
QÜESTIONS DE GÈNERE A
L'ESCOLA PRIMÀRIA**

Nom de l'alumna: Anna Carme Gumier Molero

Nom de la tutora: Susana Sorribes Membrado

Àrea de Coneixement: Psicologia evolutiva i educativa

Curs acadèmic: 2018/2019

ÍNDEX

1. Justificació	3
2. Legislació	4
3. Marc teòric	4
3.1. Principals conceptes i teories de gènere	4
3.1.1. Teories de gènere	6
3.2. Del sexe al gènere	9
3.2.1. Identitat de gènere	10
3.2.2. Expressió de gènere	12
3.3. La diversitat de gènere en les aules	12
3.4. Assajament per qüestions de gènere a l'escola	13
4. Metodologia	14
4.1 Objectius del TFG	15
4.2 Proposta didàctica per tractar qüestions de gènere al segon cicle d'Educació Primària	15
4.3. Activitats	17
5. Conclusions	23
6. Recursos bibliogràfics	25
7. Annexos	26

RESUM

L'escola és una eina de transformació social, per aquest motiu en aquest treball de fi de grau la utilitzarem per a naturalitzar un dels temes més invisibilitzats, el gènere. Dins de la gran diversitat que trobem en una aula d'Educació Primària, hi ha encara un col·lectiu que continua sent poc tractat o assumit amb naturalitat. Actualment hi ha una diversitat de gènere molt àmplia i considero que, tots els nens i nenes, des de molt petits han de ser conscients d'això. Centraré el meu estudi a fer una proposta didàctica perquè l'alumnat conegua les diferents identitats i expressions de gènere que pot haver-hi i entengui aquest procés amb naturalitat per poder eradicar la transfòbia o l'homofòbia molt abans que arribi a donar-se lloc. Però també està orientat per a dotar de major formació al professorat, que moltes vegades vol canviar les coses però no sap com fer-ho. Perquè crec que el professorat està poc format en aquest aspecte i crec que pot ser interessant per a moltes persones.

L'objectiu és fomentar la convivència des de l'escola, perquè l'alumnat assumi la diversitat i la igualtat com a valors cabdals i irrenunciables, de manera que totes les persones que formen la comunitat educativa respecten i facen respectar els drets humans. Busquem una escola inclusiva on hi haja cabida per a tot tipus d'identitats i expressions de gènere divergents a les establides per la societat, l'escola ha de ser un espai segur de participació activa. Per tant, creiem que una nova educació és possible, i que el tractament a les aules d'aquestes temàtiques és també una oportunitat per a treballar la diversitat, la convivència i la inclusió.

Paraules clau: gènere, diversitat, inclusió, canvi de gènere, transfòbia, homofòbia, escola, identitat de gènere i expressió de gènere.

ABSTRACT

School is a tool of social transformation, for this reason in this end-of-degree project we will use it to naturalize one of the most invisible themes, gender. Within the great diversity that we find in a Primary Education classroom, there is still a collective that continues to be little treated or assumed naturally. There is currently a very wide diversity of gender and I believe that all children, from a very early age, have to be aware of this. I will focus my study on making a didactic proposal because students need to know the different identities and gender expressions that may exist and understand this process naturally in order to eradicate transphobia or homophobia long before it takes place. But it is also aimed at providing more training for teachers, who often want to change things but maybe they don't know how to do it. Because I believe that the teaching staff is not very well-formatted in this aspect and I also think that it can be interesting for many people.

The aim is to encourage coexistence from school, since students assume diversity and equality as capital and inalienable values, so that all the people who make up the educational community respect and ensure respect for human rights. We are looking for an inclusive school where there is room for all kinds of identities and gender expressions that diverge from those established by society; the school must be a safe space for active participation. Therefore, we believe that a new education is possible, and that the treatment of these themes in the classrooms is also an opportunity to work on diversity, coexistence and inclusion.

Key Words: gender, diversity, inclusion, transgender, transphobia, homophobia, school, gender identity, gender expression.

1. Justificació

En el present TFG tractarem un tema que és de vital importància i desafortunadament és encara avui dia, un tema tabú, del qual no es parla o no es tracta com hauria de tractar-se a les escoles: el gènere.

L'interés per aquest tema naix de la necessitat que hem vist que fa falta més informació, ja que és un tema d'actualitat, i lligat a l'educació. Amb la formació que he obtingut aquest any considere que és necessari que els docents obtinguen més formació, sobre aquest tema, necessària per a poder tractar-lo a les aules.

Sabem que la coeducació cada vegada està cobrant major importància en el sistema educatiu, ja que abans no es tractava i hi teníem una mancança en eixe sentit. A poc a poc es va millorant però encara ens queda camí per recórrer. I hem de ser nosaltres els mateixos mestres, els que ens impliquem i ens esforcem en què totes aquestes coses canvien, ja que és la nostra responsabilitat. Aquesta professió no és una qualsevol, amb el nostre treball aconseguirem canviar a les persones que canviaran el món. Tenim en les mans una de les responsabilitats més grans que poden existir i hem d'estar a l'altura de les circumstàncies, hem de marcar la diferència.

Però ens preguntem, què significa coeducar? Doncs, la coeducació significa educar en la igualtat de totes les persones sense que tinga res a veure el sexe. Significa deixar de costat tots els estereotips o els rols que des de sempre han anat lligat al gènere masculí o al gènere femení, que l'alumnat siga conscient d'aquests per a reflexionar i intentar erradicar-los.

L'escola és la ferramenta social amb més repercussió, per aquest motiu, pensem que treballant a les aules aquestes temàtiques podem ajudar a fer una societat millor, lliure de prejudicis, lliure d'estereotips, on no existisca l'odi en cap de les seues vessants.

A més, hem de tenir clar que naturalitzant des de les escoles el gènere estarem ajudant aquestes persones a sentir-se en un espai segur, a sentir-se acceptats, a sentir-se acompanyats en eixe camí... I en la resta de companys estarem fomentant una sèrie de valors i els estarem ajudant-los a enriquir-se amb la diversitat de l'aula.

Cada vegada hi ha més diversitat a les aules i nosaltres com a docents hem d'estar a l'altura d'aquesta, hem d'aprofitar totes aquestes diferències que ens fan persones úniques, per enriquir-nos i enriquir al nostre alumnat. Hem d'educar la seua mirada i fer-los veure totes les coses positives que ens dóna la diversitat i una de les maneres de fer-lo és amb aquests tipus de propostes que tracten temes que reflecteixen la societat d'avui dia.

Personalment considere que el gènere és una temàtica amb la qual ens trobem molt desinformatos, moltes vegades les persones confonen la paraula sexe amb la paraula gènere, o no coneixen els tipus d'expressions de gènere o les vivències que cadascú té de la seua identitat. Per aquest motiu,

en el present TFG, intentarem aclarir molt els conceptes per resoldre totes aquestes errades. I que totes les persones tinguen al seu abast aquesta informació de manera pública i puguen llegir-la, per conèixer millor el món que els envolta i la diversitat de persones que hi existeixen.

2. Legislació

Pel que fa a la legislació, per dur a terme aquest treball de fi de grau, m'he adherit a diferents documents oficials:

- LLEI 23/2018, de 29 de novembre, de la Generalitat, d'igualtat de les persones LGTBI
- LLEI 8/2017, de 7 d'abril, de la Generalitat, integral del reconeixement del dret a la identitat i a l'expressió de gènere a la Comunitat Valenciana
- DECRET 102/2018, de 27 de juliol, del Consell, de desplegament de la Llei 8/2017, integral del reconeixement del dret a la identitat i a l'expressió de gènere a la Comunitat Valenciana
- ORDRE 3/2017, de 6 de febrer, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual és constitueixen les unitats d'atenció i intervenció del Pla de prevenció de la violència i promoció de la convivència (PREVI) i s'estableix el procediment per al seu funcionament."
- Instrucció del 15 de desembre de 2016, del director general de Política Educativa, per la qual s'estableix el protocol d'acompanyament per a garantir el dret a la identitat de gènere, l'expressió de gènere i la intersexualitat. [2016/10425

A continuació, explicarem aquesta instrucció del 15 de desembre de 2016, ja que és en la que més hem basat legislativament el present Treball de Fi de grau.

Aquest protocol és molt important, ja que garanteix el dret a la identitat de gènere de tots els alumnes dels centres públics de la comunitat valenciana. Ens dona pautes als docents de com actuar davant casos d'alumnat en procés de canvi de gènere i com protegir aquests menors, tant de qualsevol mena de discriminació, com dels casos de no acceptació per part de les famílies. En tot moment ens diu els passos que hem de seguir i a totes aquelles persones que hem d'adreçar-nos per acompanyar a aquests menors en el seu procés, ajudar-los i entendre'ls. També és molt interessant, ja que ens aporta als docents una formació que no ens han donat abans i que ens ajuda a entendre millor un tema de completa actualitat, i que és de vital importància tractar a les aules de primària. (Vegeu en annex 1 la instrucció al complet)

3. Marc teòric

3.1. Principals conceptes i teories de gènere

A continuació, definim els conceptes més importants que hem de saber per tractar qüestions de gènere a les aules:

Sexe biològic: des d'un punt de vista anatòmic i fisiològic, el sexe és el conjunt de trets emprats per a distingir els mascles de les femelles al regne animal, i per tant, en l'espècie humana. Cal tindre en compte, però, l'existència d'éssers vius amb intersexualitats/DSD, també en l'àmbit escolar, i ser conscients que el sexe biològic és un tret biològic complex i sotmés a canvis al llarg de tot el cicle vital d'una persona.

Gènere: es pot definir com la construcció que la societat elabora a partir de les interpretacions que fa del sexe biològic. Societats distintes, en èpoques o contextos culturals diferents, defineixen i modelen aquesta construcció social del gènere, que va evolucionant. El gènere és una construcció social, que es transmet a través dels agents de socialització (família, escola, grup d'iguals, mitjans de comunicació, etc.), es reproduïx i es transfereix amb un grau d'exigència variable, que l'estructura social determina per als seus integrants. La família transmet abans que ningú els valors vigents, i dins d'aquests valors, s'inclouen els rols, comportaments i expectatives que s'assignen a cada gènere i que afecten la identitat de les persones.

Identitat de gènere: és la vivència íntima i individual que cada persona fa del seu propi sexe i d'unes característiques de gènere, tal i com cada persona la sent i autodetermina, sense que pugui ser definida per tercers, ja siga corresponent o no amb el gènere assignat socialment al moment de nàixer.

Identitat de gènere divergent (o també disconformitat de gènere, gènere independent o flexible, o patrons variants de gènere): són termes emprats per a referir-se a aquells interessos i preferències no coincidents amb les normes culturals generalment acceptades per a cada un dels dos gèneres considerats normatius (homes i dones).

Rol de gènere: es refereix a la vivència social del gènere en aspectes com la vestimenta, el llenguatge i altres pautes de comportament que són considerades com a masculines, femenines o andrògines en una societat i moment històric concret.

Orientació sexual: tendència d'una persona a sentir atracció sexual, emocional o afectiva per les persones del seu mateix gènere o d'un altre gènere.

Persona trans: és un terme genèric que s'usa per a referir-se a aquella persona que té una identitat de gènere divergent o expressa un rol de gènere diferent a l'assignat per la societat. Aquestes vivències i identitats de gènere poden mostrar una gran varietat de formes i expressions que, de vegades, reben denominacions específiques, que ací no es detallen, a excepció dels termes *transsexual* i *transgènere*.

Persona transsexual: és aquella que naix amb un sexe biològic associat a un gènere concret, amb el qual no se sent identificada. Home transsexual: és l'home que va nàixer amb sexe de femella. Dona transsexual: és una dona que va nàixer amb sexe de mascle.

La transsexualitat és, per tant, un exemple més de la diversitat humana, i el procés de transició de gènere, per adaptar-se al gènere sentit de forma íntima, ha de ser acompanyada des de l'escola per part de totes les persones integrants de la comunitat escolar, de forma natural, sense prejudicis, tot evitant l'assumpció de

models tipus o l'adopció de respostes úniques.

Procés de transició (o procés de trànsit): és un procés personal i únic, d'autoafirmació de la pròpia identitat, diferent en cada cas particular, que persegueix l'adaptació progressiva a la identitat de gènere viscuda. El moment indicat per iniciar aquest procés ha de decidir-lo cada persona i contempla la preparació necessària per a assumir tots els canvis a venir, incloent-hi l'hormonació i les transformacions físiques de tot tipus.

Persona transgènere: és la persona trans que no s'identifica amb el gènere que se li pressuposa, però que no requereix assistència mèdica per a adequar les seues característiques físiques al gènere sentit com a propi.

Persona intersexual (amb intersexualitats o amb un desenvolupament sexual diferent (DSD): es dona quan una persona presenta un conjunt de variacions fora de l'estàndard corporal masculí o femení³, o dit d'una altra manera, quan una persona naix amb un cos que no pareix encaixar dins les definicions i pressupostos biomèdics i culturals que estableixen una coherència entre sexe cromosòmic, gonadal, hormonal i l'anatomia sexual i/o reproductiva.

Parlem, per exemple, de dones amb cromosomes XY i testicles, dones sense vagina ni úter, dones amb un clítoris gran i extern, paregut a un penis, o d'homes amb un desenvolupament diferent dels seus genitals, amb cromosomes XX, o fins i tot amb menstruació. El terme intersexualitat és un terme controvertit. De fet, la majoria de persones amb cossos intersexuals o amb un desenvolupament sexual diferent (DSD) no solen reconèixer-se amb aquestes etiquetes, i fins i tot, les refusen, mentre s'identifiquen més amb etiquetes diagnòstiques o nosològiques concretes⁴.

Persona cisgènere: s'usa per a referir-se a les persones la identitat de gènere de les quals concorda amb el gènere biològic assignat al naixement.

3.1.1. Teories de gènere

En aquest apartat deixarem algunes vessants teòriques que estudien el gènere i la influència de la societat en la construcció de la identitat de les persones. És de vital importància comparar les dos vessants i veure les diferències d'un autor a l'altre per entendre millor el tema d'estudi d'aquest Treball de Final de Grau.

3.1.1.1 Teoria sociocultural

La teoria sociocultural aporta un model explicatiu dels factors i processos que constitueixen la identitat, considerant en el mateix, tant al subjecte com a la societat, en constant interacció entre ells. Per tant, per a aquesta teoria sociocultural, la identitat es forma a través de dos factors: els factors que tenen a veure amb la societat en la qual viuen i els factors personals que hi viu cadascú individualment.

Segons aquesta teoria, en el procés de construcció de la identitat cal tenir en compte dos plànols; l'interpsicològic i l'intrapsicològic. Entre aquest es manté una constant interacció dinàmica. En el

plànol intersubjectiu se situa tot el fet extern al subjecte. El plànol intrapsíquic es transfereix al plànol intrapsíquic per mitjà d'un procés d'internalització. Però a la vegada el domini intrapsíquic torna al plànol intersubjectiu per les pràctiques socials que hi fan els subjectes. En l'espai entre aquests dos plànols, es poden contemplar constructes com "domini", "apropiació", "privilegiació" i "reintegració".

El concepte de domini fa referència al grau d'ús de les pautes que hi ha en la societat. Per exemple a les pautes associades a un sexe o gènere determinat.

Quan parlem d'apropiació, ens estem referint al procés que es du a terme quan una persona agafa alguna cosa que socialment pertany a altres però ell la fa seua. Un exemple pot ser, quan els àrabs agafen la vestimenta d'Europa i la fan seua.

La paraula "privilegiació", es refereix al fet que les persones poden utilitzar diverses ferramentes culturals adaptant-se als diferents contextos en què es troben.

Per a finalitzar amb les nocions, trobem el concepte de "reintegració", que fa referència a la translació dels instruments culturals d'uns contextos determinats a d'altres, açò implicarà donar-los nous usos. Per tant, la reintegració fomentarà l'evolució i ajudarà a crear formes culturals noves.

Per a l'enfocament sociocultural, la identitat de gènere suposa un procés d'assimilació i reintegració de les pautes socials de gènere establertes. Per aquest motiu, aquesta vessant afirma que la identitat de gènere seorgeix de la interacció entre els individus i la societat en la qual viuen, a través d'un diàleg permanent en constant renovació.

Aquesta teoria aporta un marc teòric que explica la construcció de la identitat de gènere de cada individu d'acord amb l'entorn i la interacció social d'una banda, i les diferents posicions que poden adoptar els subjectes davant d'aquestes d'altra. Les dues s'expressen dins d'aquest model sociocultural de dues maneres:

- Una externa que fa referència a la vessant més social, que és aquella que té a veure amb el llenguatge, les tradicions, la moral, etc.
- Una interna que fa referència a la vessant més psicològica, i que afecta diversos camps; cognitius, afectius i morals.

Aquestes dues dimensions caracteritzen les interaccions entre la vessant psicològica i la vessant més social.

Des de la teoria sociocultural, s'afirma que és el diàleg l'encarregat de determinar els nivells d'assimilació dels patrons culturals de gènere. Aquest model, teòric i conceptual aporta tota la informació necessària per a treballar la investigació educativa sobre gènere.

Aquest enfocament sociocultural pot resumir-se en dos enfocaments bàsics. D'una banda la construcció de la identitat suposa un procés d'assimilació i de reintegració de les pautes de gènere

establertes. D'altra banda la identitat de gènere es configura amb la interrelació entre el subjecte, la societat i la cultura. La identitat de gènere, es construeix, per tant, de manera independent respecte dels grups socials que formen part.

Així doncs, des de la perspectiva sociocultural, la construcció de la identitat està estretament lligada al procés d'internalització. Aquest procés està constituït per dos elements: el domini i l'apropiació. Quan parlem dl domini ens estem referint, a què els individus han d'exercir dels instruments mediadors, com a conseqüència de la seua adaptació als contextos que hi proposen les citades ferramentes. Mentre que quan parlem d'apropiació, ens referim al procés pel qual un individu agafa alguna cosa que pertany a altres per fer-la seua. En aquest procés mencionat amb anterioritat ell binomi interpsicològic-intrapsicològic hi queda assumit.

3.1.1.2. Teoria ecològica de Bronfenbrenner

Els contextos socials i culturals són elements imprescindibles en els processos presents a l'hora de formar la construcció de la identitat de gènere. Per aquest motiu, les aportacions de l'autor Bronfenbrenner (2002) referides a l'especificació dels contextos, ambients ecològics, com ell els denomina, cal referenciar-los en aquest marc teòric del TFG. L'ambient ecològic és concebut com una disposició en sèrie d'estructures concèntriques, cadascuna endinsada dins de l'altra. Les estructures mencionades es denominen: microsistema, mesosistema i macrosistema. La teoria diu que l'individu es veu influenciat per les relacions que s'estableixen en el seu entorn més pròxim on s'inclouen els microsistemes i els mesosistemes, però també es veuen influenciats per altres contextos més grans que és el macrosistema on estan incorporats els dos anteriors.

L'autor quan parla de microsistema, està referint-se a l'entorn més pròxim a la persona. S'inclouen en aquest els cercles més pròxims i les relacions directes que manté el subjecte amb les persones del seu voltant. El microsistem està constituït per una sèrie de components: l'activitat, el rol i les relacions interpersonals.

L'autor ens diu que el mesosistema és la interrelació entre dos o més entorns, per tant, és un sistema compost per microsistemes.

El macrosistema, es defineix com el conjunt de creences, ideologia, valors i costums d'una cultura que està immersos contextos dels microsistemes i dels macrosistemes.

Podem destacar algunes aportacions de Bronfenbrenner; d'una banda els contextos o ambients ecològics no sols tracten aspectes externs sinó que també tracten la interconnexió entre els individus i els diferents contextos. D'altra banda, destaca el paper fonamental que tenen els subjectes per transformar els entorns externs.

Aquesta teoria té gran importància en la comprensió de tots els fenòmens relacionats amb la identitat dels individus, la transmissió dels patrons de gènere i també ens pot aportar pautes per ajudar els docents en la intervenció educativa.

Des de la perspectiva de gènere, el macrosistema representa l'imaginari social i cultural de gènere que es tradueix en patrons de conducta, creences, valors, ideologies, costums, etc., associats als rols relacionats al sexe. La masculinitat i la feminitat actuen com a models hegemònics en la majoria de cultures. Tots aquests aspectes influeixen en la identitat que els subjectes assumeixen.

El sistema meso, materialitza les representacions en societat de gènere en els contextos pròxims de socialització. Per exemple, a l'escola, a la família i tots els entorns propers i quotidians dels individus.

El sistema micro, representa la dimensió més directa y es manifesta mitjançant el diàleg de l'individu amb els altres. Per tant, s'expressa amb el discurs i amb les formes de comunicació.

Podem sintetitzar tot allò que hem dit amb antelació, remarcant que la identitat de gènere es construeix a través de la interacció entre els individus i la societat que els envolta, per mitjà del diàleg que mantenen permanentment. La cultura en la qual creix l'individu serà fonamental a l'hora de construir la seua identitat pròpia. A més, aquests propis individus tindran un paper actiu en la creació d'aquesta. Per tant, aquesta teoria dóna molta importància a l'entorn a l'hora de construir la identitat.

3.2. Del sexe al gènere

El gènere pot considerar-se la unió de tots aquells aspectes socials i culturals que formen la identitat d'una persona. A diferència, el sexe pot considerar-se com la divisió biològica home-dona que condiciona un individu en el mateix moment del seu naixement. Per tant, aquest plantejament defén l'existència d'una interacció entre els aspectes culturals i els aspectes biològics, amb els quals es creen diferències entre els homes i les dones, donant lloc a les masculinitats i a les feminitats.

Hi ha tres corrents teòriques que han tractat d'explicar l'origen del gènere, anomenades: la sociobiologia, el constructivisme i la psicodinàmica. Les tres teories tenen una semblança entre elles i és que consideren les diferències de gènere estables en el temps, mentre que les tres difereixen en l'origen d'aquestes mateixes diferències.

La sociobiologia és aquella que planteja un origen biològic i intenta explicar el comportament de gènere a partir de les diferents estratègies adoptades per homes i per dones, durant tots els anys amb l'evolució, per garantir l'èxit en la reproducció de l'espècie.

El constructivisme, a diferència del la corrent anterior, troba els orígens en els aspectes que tenen a veure amb lo social i lo cultural. Aquest plantejament defensa el gènere com una construcció feta

a patir dels factors que hi condicionen a cada individu en un espai i temps concret. D'aquesta manera hi poden existir moltes construccions de gènere diferents.

La variant psicodinàmica, la més tradicional, afirma que el gènere resideix en el procés d'identificació primària. On el nen, s'ha de sentir atret per les dones i identificat amb els homes. A diferència de la nena, que s'ha de sentir desig pels homes i identificar-se amb les dones perquè ha neix amb el sexe determinat.

D'aquestes tres vessants teòriques, les dues que hi tenen major pes en l'actualitat són les dues primeres.

3.2.1. Identitat de gènere

3.2.1.1. Concepte de gènere

Es planteja la qüestió de si és el mateix el sexe que el gènere. Si estudiem detingudament els diferents estudis de gènere, observarem que es diferencien clarament els termes de "sexe" i de "gènere". El sexe, definit en el moment en què neix un individu, fa referència a les característiques físiques que diferencien els homes de les dones; com poden ser les hormones, els aparells reproductors, els cromosomes, etc.

A diferència, el gènere es refereix a aspectes culturals i socials, en aquest cas la societat assigna a cada individu unes expectatives que aquests han de complir segons pertanyen al sexe masculí o femení.

En resum podem dir que el sexe es refereix a les característiques biològiques que classifiquen a les persones en barons o femelles, mentre que el gènere es construeix a partir dels costums de la societat on s'assignen diferents rols per pertànyer a un determinat sexe. En aquests diferenciats papers és on trobem els estereotips de gènere que hi ha a la societat i que condicionen a les persones.

John Money, especialista en endocrinologia infantil i sexòleg d'orientació conductista, va encunyar en 1955 els conceptes de gènere i identitat de gènere. La seva finalitat era explicar de quina manera les persones intersexuals, sobretot els hermafrodites amb caràcters sexuals corporals confusos i contradictoris, arriben a construir una identitat sexual determinada, que pot estar en contradicció amb el sexe corporal que li reconeix la medicina. L'expressió rol de gènere es refereix al paper que exerceixen, en la formació de la identitat sexual, la biografia i les conductes que els pares i el mitjà social desenvolupen davant el sexe assignat al nounat.

Després de la nova concepció del gènere de Money unida amb els treballs que varen dur a terme els investigadors, van fer aparéixer noves concepcions i significats d'aquest concepte. Apareixen nous termes com el "paper de gènere" o la "identitat de gènere" obrint camí a les concepcions que

hi tenim en l'actualitat. Un poc més tard sorgeixen els rols de gènere que condicionen els individus, marcant feines específiques segons el sexe biològic que hi tenen.

3.2.1.2. Concepte d'identitat

Segons la Rae, la identitat és la consciència que una persona té de ser ella mateixa i distinta de les altres. Per tant, pot entendre's com a la construcció individual d'una persona, però aquesta es fa a través dels valors, costums, idees o cultura que aquesta posseeix. Quan parlem de construcció individual, ens referim tant en l'àmbit personal com en el social.

Els individus poden fer diferents eleccions i açò implica una identitat multidimensional, producte de la integració o combinació de tots els aspectes que formen la identitat d'una persona. Aquest fet dóna lloc a una gran diversitat d'identitats; identitat personal, identitat cultural, identitat lingüística, identitat de gènere, identitat religiosa, identitat política, etc.

Marcela Lagarde, acadèmica feminista mexicana, defineix a la identitat personal dotant d'importància el caràcter actiu del subjecte en la seua elaboració, que pren el que considera necessari i deixa a un costat el que no precisa, de la següent manera: "la identitat té diverses dimensions: la identitat assignada, la identitat apresada, la identitat internalitzada que constitueix l'auto identitat. La identitat sempre està en procés constructiu, no és estàtica ni coherent, no es correspon mecànicament amb els estereotips. Cada persona reacciona de manera creativa en resoldre la seua vida, i en resoldre's, elabora els continguts assignats a partir de la seua experiència, els seus anhels i els seus desitjos sobre si mateixa. Més enllà de les ideologies naturalistes i fossilitzades, els canvis d'identitat són una constant al llarg de la vida. Les seues transformacions qualitatives ocorren en processos de crisi. Per això, la identitat es defineix per semblança o diferència quant als referents simbòlics i exemplars. Cada qui és semblant i diferent. Finalment, cada qui crea la seua pròpia versió identitària: és única o únic.

3.2.1.3. concepte d'identitat de gènere

La identitat de gènere es transmet culturalment a través de valors, creences, normes, actituds, expectatives, comportaments, rols, etc. Aquests són concedits a totes les persones en el moment que naixen i són classificats com a barons o femelles segons el sexe que hi presenten. Des d'aquest moment tindran diferents rols o papers que hauran de dur a terme en la societat depenent de si són considerats homes o dones. Per tant, la identitat entesa com a pertinença a un grup, suposa per als subjectes l'assumpció de diferents rols, comportaments i actituds en la societat segons el gènere que els hi ha sigut assignat.

Quan u individu naix, és considerat de gènere femení si hi té el sexe d'una femella i considerat de gènere masculí si hi té el sexe d'un baró. Ací s'assumeix que cada subjecte s'identificarà amb el

sexe amb el qual hi ha naixeu sense donar opció i temps a què cada persona s'identifiqués com ell o ella se senta.

Pot considerar-se la identitat cultural de gènere un encasellament d'una persona en un grup que assumirà diferents conductes segons el gènere que se li determine.

3.2.2. Expressió de gènere

Expressar-se significa mostrar al món allò que som. L'expressió de gènere és l'aspecte, allò que una persona mostra a la resta, també és l'expressió del nostre sexe i de la nostra identitat. Mitjançant els nostres gustos, els nostres comportaments, les nostres actuacions... ens donem a conèixer en societat.

Hi ha diversos tipus d'expressions de gènere; d'una banda tenim l'expressió de gènere masculina, d'altra l'expressió de gènere femenina, però també hi ha persones que s'expressen amb una mescla de les dos i s'anomenen andrògines.

En el moment de nàixer, a més de dividir als éssers humans en homes i dones corresponent amb el sexe; la societat els assigna uns rols masculins i femenins respectivament. Individualment cada persona s'expressa d'una manera, de vegades la seua expressió de gènere concorda amb allò que socialment s'espera del gènere assignat, però d'altres vegades s'expressen de manera contrària a allò que espera, açò també pot anomenar-se identitat de gènere divergent.

Cal tenir en compte que els rols de gènere provoquen una sèrie de diferències que limiten el lliure desenvolupament de la personalitat, amb una gran quantitat d'estereotips que contribueixen en augmentar les desigualtats en la societat. Per aquest motiu és de vital importància reflexionar i debatre conjuntament al voltant dels rols de gènere i com aquests afecten la nostra vida quotidiana.

3.3. La diversitat de gènere en les aules

L'escola és un lloc on la diversitat està molt present, hi ha diversitat de molts tipus: diversitat d'etnia, diversitat de raça, diversitat afectiva-sexual, diversitat de gènere, etc. Nosaltres com a docents, som els encarregats de fomentar aquesta diversitat, de treballar-la, de fer-la veure com a un aspecte positiu capaç d'enriquir no sols una aula sinó també una escola i perquè no, també una societat.

El professorat ha d'adonar-se que aquesta feina és molt important, no sols som els encarregats de formar al nostre alumnat en coneixements teòrics, continguts i matèries. Hi ha altres aspectes, encara que moltes vegades no es tenen en compte, que han de ser atesos en l'escola i que han de treballar-se com més aviat millor, per tal de construir una societat cada vegada millor, cada vegada més empàtica i cada vegada més compromesa amb els valors que la faran progressar.

El nostre objectiu també ha de ser fomentar un espai de pau i no violència evitant tota mena de discriminacions i rebutjos per pertànyer a un col·lectiu en risc.

En aquest treball de fi de grau el tema d'estudi és el gènere per aquest motiu centrarem les nostres atencions a evitar tota mena d'assajament escolar propiciat per qüestions de gènere.

En la formació com a mestres, una de les coses que més s'estudia és que l'escola ha de ser inclusiva; que no hem de classificar ni etiquetar a l'alumnat. Tots els docents hem de tenir clar que a l'aula tenim molta diversitat, i també és feina nostra dotar a tot el nostre alumnat de totes les ferramentes per desenvolupar en ells totes les seues possibilitats. Per aquest motiu és tan important la coeducació a les aules. Aquest plantejament pot aplicar-se a la majoria de condicionants que augmenten les desigualtats en la societat: la discapacitat, l'etnia, la classe social, la religió i el gènere. El tema a tractar en aquest treball és sobre el gènere, en aquest cas les desigualtats socials vénen donades per la influència del discurs dominant en la societat occidental.

Hem de ser conscients que l'escola pot ser un lloc privilegiat per transformar les categories de gènere que ens imposen però que habitualment les perpetua, mantenint el discurs del binarisme sexual i els estereotips de gènere masculins per a xics i femenins per a xiques.

L'escola hauria de ser un lloc on els nens i nenes se sentiren en un espai segur i lliure per expressar allò que senten sense la por a ser jutjats o rebutjats, però això encara no hi és possible i això està demostrat per l'alt índex d'assetjament escolar derivat de l'homofòbia i de la transfòbia present en la gran majoria de centres educatius i silenciada per la societat.

Per tant, encara que l'atenció a la diversitat de gènere requereix una transformació de tota la societat en general, els docents hem de ser conscients que l'escola pública segueix sent una ferramenta fonamental en la lluita per véncer les desigualtats vinculades amb els aspectes de gènere, considerant que la citada transformació sols és possible a través de l'educació que formarà als futurs ciutadans d'aquesta societat.

3.4. Assajament per qüestions de gènere a l'escola

Com hem parlat en la resta de punts, el gènere és un tema que socialment encara no és conegut, Per aquest motiu, aquest col·lectiu es trobarà en perill de sofrir assajament escolar. Nosaltres com a docents, tenim la labor d'erradicar qualsevol mena de violència que s'origina a l'aula, d'ensenyar a l'alumnat a resoldre els problemes mitjançant el diàleg i hem d'ensenyar a valorar i respectar les diferències de la resta de companys.

En el cas que trobarem un cas d'aquests hauríem d'activar ràpidament el protocol de la "Instrucció del 15 de desembre de 2016, del director general de Política Educativa, per la qual s'estableix el protocol d'acompanyament per a garantir el dret a la identitat de gènere, l'expressió de gènere i la intersexualitat. [2016/10425".

En cas de no poder solucionar-lo amb el protocol hem d'adreçar-nos a les Unitats d'Atenció i Intervenció de les Unitats Territorials. Aquests són uns instruments que es troben dins del pla de prevenció de la violència i promoció de la convivència de la Comunitat Valenciana (PREVI). Estan dissenyats per intervindre en casos greus de violència escolar amb la inspecció educativa i junt amb unes altres institucions, conjuntament, coordinar i ajudar a tota la comunitat educativa. Adreçant-nos a la "ORDRE 3/2017, de 6 de febrer, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per

la qual es constituïxen les unitats d'atenció i intervenció del Pla de prevenció de la violència i promoció de la convivència (PREVI) i s'estableix el procediment per al seu funcionament.”

4. Metodologia

Aquest treball de final de grau, es pot dividir en dues parts. D'una banda tenim el marc teòric on s'ha utilitzat la recerca d'informació de fonts científiques per introduir el tema a tractar, el gènere. D'altra banda tenim la part més pràctica on hem elaborat una proposta didàctica per tractar totes aquestes qüestions de gènere a l'escola, ja que considere aquest un tema de vital importància i un dels llocs més adients per la sensibilització és l'educació.

La problemàtica principal que trobem és que les qüestions de gènere són habitualment silenciades a les escoles, no són temes que es parlen obertament en la societat. Per tant, podem fàcilment trobar-nos amb gent que s'oposa al fet que es treballen aquests conceptes a l'escola, com poden ser per exemple les famílies o altres companys. A més, trobem una mancança important d'informació a l'hora d'elaborar el treball.

El context en el qual es podrà aplicar aquesta proposta serà en qualsevol escola que vulga tractar la coeducació, siga de manera transversal o com a contingut. I va dirigit a tot l'alumnat matriculat en les diferents escoles que s'adherisquen al programa.

Treballar la coeducació és un aspecte necessari a l'escola, quasi tant com treballar els continguts o les competències del currículum. Però ens trobem que són temes un poc difícils de dur endavant, per la complexitat dels mateixos i perquè de vegades les escoles no estan preparades per l'assumpció d'aquestes temàtiques tan importants avui dia en la nostra societat.

Per aquest motiu en el marc teòric es treballarà un poc la teoria, per tenir una base de coneixement per tal de després poder dur endavant la pràctica a les escoles.

La proposta didàctica està dividida en **diversos blocs**:

El gènere a través de les TIC, on s'empraren les tecnologies de la informació i la comunicació per treballar el tema. Mitjançant la lectura d'una notícia i el debat posterior i la visualització d'un curtmetratge amb la posterior realització d'una activitat de reflexió individual.

El gènere a través del teatre, on s'utilitzen les arts escèniques per dur a terme el treball en rol de gènere.

El gènere a través dels contes, on la lectura i la comprensió lectora són els protagonistes d'aquesta proposta.

El gènere a través del joc, on he creat una activitat molt visual on les imatges i el joc són els protagonistes principals.

4.1 Objectius del TFG

En aquest treball de final de grau, es busca aconseguir una sèrie d'objectius que nomenarem a continuació:

1. Treballar la coeducació
2. Tractar les qüestions de gènere a l'escola per aconseguir normalitzar les diferents identitats i expressions de gènere que cada persona pot sentir.
3. Dotar a l'alumnat que hi passe per aquesta proposta d'uns valors com l'empatia, el respecte per la diversitat, la tolerància, etc.
4. Ajudar a visibilitzar el gènere i les seues vessants.
5. Ser una ferramenta útil per a tots i totes les mestres que vulguen utilitzar-lo.
6. Impulsar a aquells i aquelles mestres que volen canviar l'educació però no hi donen el primer pas.

4.2 Proposta didàctica per tractar qüestions de gènere al segon cicle d'Educació Primària

A continuació, exposarem la proposta creada en aquest Treball de Fi de Grau, l'objectiu és que siga una eina útil per a tots els docents que vulguen utilitzar-la a les seues aules. Està elaborada per a segon cicle d'educació primària però amb petites modificacions pot adaptar-se a altres cicles o cursos.

PROPOSTA DIDÀCTICA PER TRACTAR QÜESTIONS DE GÈNERE PER A SEGON CICLE DE PRIMÀRIA

Objectius generals	Temporalització
<ul style="list-style-type: none"> • Treballar el gènere a les aules. • Normalitzar la diversitat de gènere a la societat. • Introduir les TIC com a ferramenta didàctica. • Introduir les arts escèniques com a ferramenta didàctica.	Aquesta sessió és durà a terme en un total de unes 12 sessions. Aquest temps sempre podrà variar depenent del ritme de la classe o de com funcionen les activitats.

Proposta 1: El gènere a través dels contes.

Temporalització: dues sessions d'una hora aproximadament.

Desenvolupament de l'activitat 1:

En aquesta activitat treballarem el llibre "La fiesta de Blas". Farem una tertúlia literària dialògica on l'alumnat extraurà tots els aspectes més importants de la lectura i els compartirà amb la resta de companys.

Desenvolupament de l'activitat 2:

Altres llibres són "Julia, la niña que tenía sombra de Chico". En aquest llibre seguirem introduint la transsexualitat a l'alumnat.

Proposta 2: El gènere a través del teatre.

Temporalització: 4 sessions d'una hora aproximadament.

Desenvolupament de l'activitat 2:

Prèviament a aquestes sessions treballarem de manera transversal a l'assignatura de llengua valenciana, el teatre com a gènere literari.

Per dur a terme aquesta activitat necessitarem diverses sessions. Després d'haver entès els conceptes que hem treballat a l'activitat 1, realitzarem un teatre amb els rols de gènere estiguen invertits. Ara ells ja saben que hi ha tota mena de nens i nenes, alguns nens tenen vulva i algunes nenes tenen penis. Els alumnes seran els encarregats de confeccionar els personatges i els diàlegs seguint les pautes del docent, que farà de guia i orientador. Donarem importància al factor del rol de gènere, és a dir, en el teatre hauran d'haver feines o tasques que generalment siguen d'un gènere determinat però representades per al gènere contrari.

Proposta 3: El gènere a través de les TIC.

Temporalització: tres sessions d'una hora aproximadament.

Desenvolupament de l'activitat 1:

Visualització del vídeo "La muñeca que eligió conducir (2016)". Després és treballarà aquest mitjançant unes preguntes amb l'objectiu de generar debat i reflexió en el grup per finalitzar traient conclusions.

Desenvolupament de l'activitat 2:

A través d'una notícia https://www.abc.es/espana/abci-gabriel-estrena-nuevo-nuevo-nombre-201902201806_video.html treballarem la importància que té la identitat de gènere. I també hi podran observar els impediments que es troben en el seu dia a dia.

L'activitat es realitzarà en gran grup, entre tots hi llegirem la notícia explicant totes aquelles paraules que no hi coneguin, després analitzarem quin era el problema que hi tenia el protagonista de la notícia i com s'ha resolt.

Desenvolupament de l'activitat 3:

En aquesta activitat ensenyarem un vídeo per que l'alumnat conega la diversitat de gènere.

<http://www.xn--niasynios-m6af.com/el-libro/>

Proposta 4: El gènere a través del joc

Temporalització: tres sessions d'una hora cadascuna.

Desenvolupament de l'activitat 1:

En aquesta activitat disposarem de diferents imatges de siluetes de nens i nenes. Primer els mostrarem una imatge amb dos personatges nus amb els genitals corresponents al sexe femení i masculí.

Després elaborarem uns personatges amb cartó, aquest estaran nus sense cap mena de pèl ni roba. Per altra banda elaborarem diferents pèls (llargs, curts...) per posar indistintament en els personatges, també hi farem roba diversa per combinar als ninos.

Una vegada tindrem tot fet, jugarem a un joc on combinarem tot sense pensar en què el personatge siga d'un sexe en concret. Volem que l'alumnat siga conscient que hi ha molts tipus de persones i que ni el pèl llarg és de xiques, ni el curt de xics. I que sobretot, cadascú pot escollir com vestir i hem de respectar les diferències.

El nostre objectiu és generar una discussió moderada perquè tots els nens i nenes de la classe naturalitzen la transsexualitat.

4.3. Activitats

PROPOSTA 1. EL GÈNERE A TRAVÉS DELS CONTES

ACTIVITAT 1 i ACTIVITAT 2

Introducció:

Aquesta sessió es l'encarregada d'iniciar al nostre alumnat en les qüestions de gènere, treballarem aquest mitjançant la TLD de dos llibres adaptats a la seua edat que tracta aquestes qüestions.

Activitats:

1. Llig atentament les pautes per a dur a terme una TLD

COM DUR A TERME UNA TLD?

1. Heu de llegir a casa els llibres; "La fiesta de Blas" i "Julia, la niña que tenia sombra de Chico".
2. Posarem una data límit.
3. A mesura que aneu llegint heu d'apuntar en un full tots aquells aspectes que us hagen cridat l'atenció o coses que vullgueu destacar.
4. Farem dues tertúlies diferents, una per a cada llibre.
5. El dia de la TLD farem un rogle en la classe
  - Donarem el torn de paraula a tot l'alumnat
  - Cadascú haurà de dir allò que ha extret del llibre i per què.
  - La resta de companys podreu parlar respectant el torn de paraula
  - Generarem entre tots un debat
  - Extraurem les conclusions i l'aprenentatge que hem extret del llibre
6. Repetirem amb el segon llibre un altre dia

2. Llig el llibre de “la fiesta de blas” i apunta ací aquells aspectes que més t’han agradat i el motiu.

3. Llig el llibre de “Julia, la niña que tenia sombra de Chico” i apunta ací aquells aspectes que més t’han agradat i el motiu.

PROPOSTA 2. EL GÈNERE A TRAVÉS DEL TEATRE

Introducció:

En aquesta proposta de diverses sessions, l'alumnat treballarà el concepte d'estudi d'aquest TFG mitjançant la dramatització, i la creació i escenificació teatral. Tot el grup classe serà l'encarregat de cooperar per a aconseguir un objectiu comú, la creació d'una petita obra teatral.

Activitats:

1. Llig atentament les pautes per a saber fer un teatre.

COM FER UN TEATRE INVERTINT ELS ROLS DE GÈNERE?

Primer de tot has de tenir en compte tot allò que has estudiat sobre les qüestions de gènere en la proposta anterior, una vegada clar el que són els rols de gènere ja podem plasmar-los en la nostra obra.

PASSOS PER A CREAR UNA OBRA DE TEATRE

1. Inventar la història que volem contar

2. Pensar en els personatges que eixiran en l'obra
3. Pensar els espais en els quals comptarà la nostra obra
4. Pensar l'estructura que tindrà la nostra obra, quants actes hi tindrà.
5. Començar a redactar els diàlegs dels personatges a brut
6. Passar els diàlegs a net
7. Tenir en compte si tractem rols de gènere en la nostra obra
8. Revisar si hem invertit els rols de gènere en la nostra obra
9. Assignar els diàlegs i els rols a les persones que representaran el teatre
10. Revisar el guió
11. Pensar i preparar la vestimenta que hauran de dur els personatges en cada moment
12. Elaborar conjuntament l'escenografia que necessitem per a dur endavant l'obra de teatre
13. Elaborar les entrades per als convidats
14. Convidar a les famílies a què vinguen a l'escola a veure l'obra
15. Assajar l'obra i memoritzar el guió
16. Representar l'obra davant de tota l'escola i davant de les famílies

2. Amb totes les pautes anteriors, ha arribat el moment de passar a la acció. L'activitat que heu de realitzar en gran grup serà elaborar el guió d' un teatre amb els rols de gènere invertits.

3. Per finalitzar, haureu de representar l'obra de teatre.

PROPOSTA 3. EL GÈNERE A TRAVÉS DE LES TIC

ACTIVITAT 1

Introducció:

Després de visualitzar el següent vídeo <https://www.youtube.com/watch?v=V-siux-rWQM>, que tracta sobre el gènere en els joguets, donarem a l'alumnat una fitxa amb algunes preguntes per a ajudar-los a entendre millor el vídeo i els estereotips de gènere que hi ha la societat.

Activitats:

1. Una vegada visualitzat el vídeo anterior contesta aquest qüestionari:

QÜESTIONARI SOBRE EL VIDEO PER A L'ALUMNAT

1. Quins dos colors apareixen en la jogueteria?
2. Quina es la zona amb joguets de xiqueta? I la zona de xiquets?
3. Hi ha relació entre el color i si els joguets son de xiqueta o de xiquet?
4. Què fa la barbie amb el cotxe?
5. Amb quins joguets t'agrada jugar? Perquè?
6. Creus que hi ha joguets de xiqueta i joguets de xiquets? Perquè?
7. Quins joguets vol el xiquet del vídeo? Què li diu la seua mare?
8. Si et digueren que no pots jugar amb un joguet perquè es per a l'altre gènere com te sentiries?
9. Explica breument quines conclusions pots extraure del text.

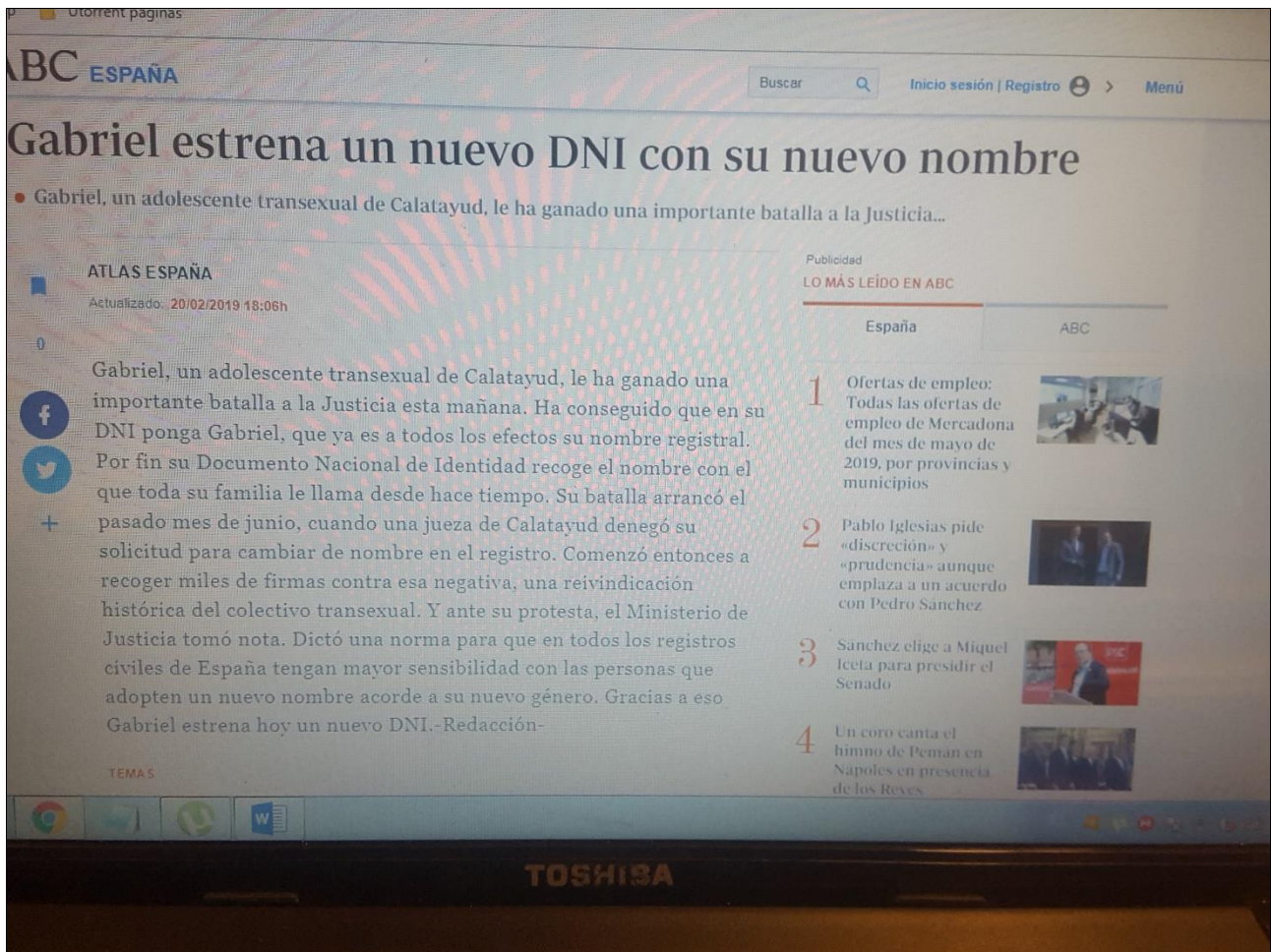
ACTIVITAT 2

Introducció:

En aquesta activitat de la proposta de tecnologies de la informació i la comunicació, l'alumnat llegirà la notícia d'un jove transsexual al qual no van deixar canviar el nom al seu DNI. Llegirem la notícia tots junts a classe i després donarem unes preguntes per veure si l'alumnat ha entès la notícia i el rerefons que hi té.

Activitats:

- 1. Llig aquesta notícia a casa amb molta atenció i anota tots aquells aspectes que han cridat la teua atenció.**

2. Després d’haver llegit aquesta notícia respon les següents preguntes:

1. Quin problema té Daniel?
2. Què persones s’oposen a solucionar el problema de Daniel?
3. Què va provocar aquesta negativa de la justícia?
4. Com es va solucionar finalment el problema?

PROPOSTA 3. EL GÈNERE A TRAVÉS DEL JOC

ACTIVITAT 1

Introducció:

Aquesta proposta anomenada el gènere a través del joc, consistirà a realitzar un joc amb unes siluetes amb diferents tipus de persones perquè l'alumnat se'n adone que tots som diferents i que hem de respectar les diferències. Les siluetes no tindran cap tipus de gènere ni sexe assignat, jugarem a posar-li a cada personatge diferents pèls, robes i aparells reproductors... per veure que no és important el sexe amb el que cadascú naix, sinó que el fet important és respectar com se sent cadascú i que de vegades no coincideix el sexe amb com u se sent.

Després donarem unes preguntes per ajudar a l'alumnat a extraure conclusions i generarem a classe un debat moderat amb l'objectiu que l'alumnat entenga encara millor tots aquest aspecte de gènere de vegades tan invisibilitzats. (Vegeu les plantilles en annex 2)

Activitats:

- 1. Activitat en equip, en aquestes siluetes heu de combinar tots aquests complements, robes, pèls... de la manera que vullgau.**
- 2. Després de l'activitat grupal, heu de respondre les següents preguntes de manera individual:**

QUESTIONARI DE DESPRÉS DEL JOC PER A L'ALUMNAT

1. Després d'haver fet aquest joc, podries dir que totes les xiques son iguals? I tots els xics?
2. Penses que es important respectar a totes les persones i acceptar les diferències?
3. Quines coses podries dir que has après en la sessió d'avui?
4. Quantes siluetes hem utilitzat per a la sessió d'avui? Eren les dos iguals? Perquè?
5. Es el mateix el sexe que el gènere? Raona la resposta.

5. Conclusions

Una vegada finalitzat aquest treball de fi de grau, trauré una sèrie de conclusions sobre els beneficis que podrà aportar aquest estudi de camp a la nostra feina com a docents i també dels beneficis amb els quals comptaran tots els xiquets i xiquetes que passen aquesta proposta relacionada amb la llei de gènere. A més, parlaré de les dificultats amb les que ens podrem trobar a l'hora de realitzar aquesta proposta didàctica.

Sabem que sempre poden haver-hi dificultats que faran una mica més difícil la nostra feina. En aquest cas un dels desavantatges amb les que comptem a l'hora de dur a terme la proposta, és que desafortunadament encara hi ha persones que rebutgen tots aquests temes, que tenen una mentalitat més tancada... i hem de ser conscients d'aquesta realitat. Sempre podria cabre la possibilitat que alguns pares no hi estiguen d'acord en el fet que els/les mestres tractem temàtiques de gènere amb els seus fills i filles. En casos com aquests podem adreçar-nos directament a la llei i ensenyar-los que és la nostra obligació com a docents implicats i que estem complint allò que en ella hi ha escrit.

Una altra dificultat que podríem trobar-nos és que els xiquets i xiquetes no entenguen allò que estem tractant, és aconsellable començar a tractar aquestes temàtiques des de principi de l'educació primària, però amb aquest alumnat més menut haurem d'adaptar les paraules i explicar amb molt més deteniment els conceptes perquè ells i elles puguin entendre-ho.

Pel que fa als nens i nenes, no crec que per d'ells hi haja cap aspecte negatiu a l'hora de tractar aquesta proposta. Tot allò que fomenta aquesta proposta és positiu i aporta a l'alumnat coneixements i valors que no hi podran aconseguir sense el tractament d'aquest camp d'estudi en les aules.

D'una banda, considere que aquest estudi del gènere beneficiarà als docents, ja que els facilitarà una formació en qüestions de gènere que els prepararà per a poder tractar-lo a les escoles. A més que també podran utilitzar el material proposat a les seues aules. Però el fet més important serà que els farà obrir els ulls, educar un poc la mirada i plantejar-se que una nova educació és possible.

D'altra banda, tots i totes les alumnes que passen aquesta proposta seran; xiquets/es més empàtics, més conscients de la diversitat que els envolta, més respectuosos amb els companys, xiquets amb una ment oberta, més lliures, més preparats per a enfrontar-se a la societat... i si algun dia viuen en algun company el procés de canvi de gènere, ja estaran preparats, ja sabran que significa i allò que pot arribar a sentir eixa persona. En general, l'objectiu és dotar d'una sèrie de valors a totes i cadascuna de les persones que passen aquesta proposta.

Amb aquesta proposta, hi ha una sèrie d' aspectes que volem aconseguir:

1. Garantir el dret a la identitat de gènere, l'expressió de gènere i la intersexualitat.

2. Prevenir assajament per aquest tipus de qüestions de gènere.
3. Fomentar la inclusió educativa de totes les persones, fent de l'escola un espai segur.
4. Protecció per a tots aquests xiquets i xiquetes amb identitats o expressions de gènere divergents a les assignades per la societat.
5. Augmentar la sensibilització.
6. Acompanyar i assessorar l'alumnat trans i intersexual.
7. Assumir la igualtat i la diversitat com a valors cabdals i irrenunciables, de manera que totes les persones que conformen la comunitat educativa respecten i facen respectar els drets humans.
8. Facilitar la construcció de la seua identitat i la participació activa en la vida del centre, de manera que senta la pertinença al grup d'iguals, al centre i a l'entorn.

Per finalitzar, he de dir que personalment estic molt orgullosa del treball realitzat perquè crec que és un treball absolutament necessari i que podrà ser de profit per a molts i moltes mestres que de vegades volen tractar temes coeducadors a les seues aules però no saben com començar o com fer-ho. També hi haurà docents que tindran por de dur-lo endavant pel que puga passar. Jo des d'ací anime a tothom a què, si de veres creuen importants aquestes temàtiques, ho intenten sense pensar en el que puga vindre després, perquè tot es pot solucionar.

6. Recursos bibliogràfics

Colas, P. (2007). La construcción de la identidad de género: Enfoques teóricos. Revista de Investigación Educativa, 1, pàg 151-166.

González, Y. (2017). La construcción de la identidad de género: fundamentos teóricos y metodológicos. Revista Sexología y Sociedad, 23, pàg 27-37

Calvo, G i Picazo, M. (2016). La Diversidad de Género en la Escuela Pública y la exclusión que produce el binarismo. Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado, 85, pàg 81-90

LLEI 23/2018, de 29 de novembre, de la Generalitat, d'igualtat de les persones LGTBI.

LLEI 8/2017, de 7 d'abril, de la Generalitat, integral del reconeixement del dret a la identitat i a l'expressió de gènere a la Comunitat Valenciana.

DECRET 102/2018, de 27 de juliol, del Consell, de desplegament de la Llei 8/2017, integral del reconeixement del dret a la identitat i a l'expressió de gènere a la Comunitat Valenciana.

ORDRE 3/2017, de 6 de febrer, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual es constituïxen les unitats d'atenció i intervenció del Pla de prevenció de la violència i promoció de la convivència (PREVI) i s'estableix el procediment per al seu funcionament.

INSTRUCCIÓ del 15 de desembre de 2016, del director general de Política Educativa, per la qual s'estableix el protocol d'acompanyament per a garantir el dret a la identitat de gènere, l'expressió de gènere i la intersexualitat. [2016/10425

Spain, A. (2016). La muñeca que decidió concucir [vídeo]. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=V-siux-rWQM>

7. Annexos

ANNEX 1. Legislació

D'acord amb l'Instrucció del 15 de desembre de 2016, del director general de Política Educativa, per la qual s'estableix el protocol d'acompanyament per a garantir el dret a la identitat de gènere, l'expressió de gènere i la intersexualitat.

El dret a la igualtat i a la no-discriminació són principis bàsics dels drets humans, consagrats en la Carta de les Nacions Unides, la Declaració Universal de Drets Humans i els tractats internacionals de drets humans. Així, l'article 1 de la Declaració Universal de Drets Humans estableix que tots els éssers humans naixen lliures i iguals en dignitat i

drets. La igualtat i la no-discriminació que preveuen les normes internacionals de drets humans s'ha de garantir a totes les persones, independentment de les seues característiques personals, físiques, funcionals, d'origen, de diversitat sexual o de gènere, o de qualsevol altra condició.

La Constitució Espanyola, per la seua part, estableix en l'article 14 que els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugua prevaldre cap discriminació per raó de naixença, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

El preàmbul de la Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació, assenyala en el preàmbul que l'educació és el mitjà més adequat per a construir la personalitat de l'alumnat, desenvolupar al màxim les seues capacitats i conformar la seua identitat personal. A més, estableix com a principis i fins de l'educació, en l'article 1, que el sistema educatiu espanyol, configurat d'acord amb els valors de la Constitució i fonamentat en el respecte als drets i les llibertats reconeguts en aquesta, s'inspira en els principis següents: la qualitat de l'educació per a tot l'alumnat, independentment de les seues condicions i circumstàncies; l'equitat, que garantisca la igualtat d'oportunitats, la inclusió educativa i la no-discriminació i que actue com a element compensador de les desigualtats personals, culturals, econòmiques i socials, amb una especial atenció a les que deriven de la discapacitat; la transmissió i la posada en pràctica de valors que afavorisquen la llibertat personal, la responsabilitat, la ciutadania democràtica, la solidaritat, la tolerància, la igualtat, el respecte i la justícia, així com els que ajuden a superar qualsevol tipus de discriminació.

Al seu torn, la Llei Orgànica 8/2013, de 9 de desembre, de millora de la qualitat educativa, fa seua la Recomanació (2002)12 del Comité de Ministres del Consell d'Europa als estats membres sobre l'educació per a la ciutadania democràtica, de data 16 d'octubre de 2002, que assenyala que l'educació per a la ciutadania democràtica és essencial per a promoure una societat lliure, tolerant i justa i que contribueix a defensar els valors i principis de la llibertat, el pluralisme, els drets humans i l'imperi de la llei, que són els fonaments de la democràcia. Un dels principis en els quals s'inspira el sistema educatiu espanyol és la

transmissió i posada en pràctica de valors que afavorisquen la llibertat personal, la responsabilitat, la ciutadania democràtica, la solidaritat, la tolerància, la igualtat, el respecte i la justícia, així com que ajuden a superar qualsevol tipus de discriminació. S'hi inclou també, com a finalitat del sistema educatiu espanyol, la preparació per a l'exercici de la ciutadania i per a la participació activa en la vida econòmica, social i cultural, amb actitud crítica i responsable i amb capacitat d'adaptació a les situacions canviants de la societat del coneixement.

En l'àmbit competencial de la Comunitat Valenciana, el Decret 39/2008, de 4 d'abril, del Consell, sobre la convivència en els centres docents no universitaris sostinguts amb fons públics i sobre els drets i deures de l'alumnat, pares, mares, tutors o tutores, professorat i personal d'administració i serveis, consagra en l'article 3, els principis generals que han de regir per assegurar la convivència i la igualtat en els centres educatius. Tot l'alumnat té els mateixos drets i deures, sense més distincions que aquelles que es deriven de la seua edat i de les etapes o els nivells dels ensenyaments que cursen. Tots els pares, mares, tutors o tutores dels alumnes tenen els mateixos drets i responsabilitats en el desenvolupament educatiu dels seus fills, filles, tutelats o tutelades. I tot el professorat, així com qualsevol persona que duga a terme la seua activitat educadora al centre, té els mateixos drets i deures en el desenvolupament educatiu de l'alumnat.

L'Ordre 62/2014, de 28 de juliol, de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, per la qual s'actualitza la normativa que regula l'elaboració dels plans de convivència en els centres educatius de la Comunitat Valenciana i l'establiment dels protocols d'actuació i intervenció davant de supòsits de violència escolar, en l'article 8, preveu tota una sèrie de mesures i accions, orientades a la promoció de la convivència i a la prevenció de conflictes per a aconseguir un adequat clima educatiu en el centre: accions basades en el model dialògic de prevenció de conflictes, accions de diagnòstic i detecció de conflictes, i dels motius que els generen, actuacions relacionades amb la participació activa de l'alumnat i de tota la comunitat educativa, accions que fomenten el respecte a la diversitat i la igualtat, accions i mesures que afavorisquen l'atenció a la diversitat i la inclusió educativa, el desenvolupament de la competència social i cívica, activitats d'acollida a l'alumnat nouvingut, i accions de sensibilització encaminades a la prevenció, la detecció i l'eliminació de la violència, i a la prevenció i resolució de conflictes.

A l'empara de la legislació esmentada, i en la direcció que marca l'Ordre 62/2014, s'estableix aquest protocol d'acompanyament per a garantir el dret a la identitat de gènere, l'expressió de gènere i la intersexualitat, que conté les actuacions de prevenció, inclusió, protecció, sensibilització, acompanyament i assessorament a l'alumnat trans i intersexual i a les seues famílies.

La finalitat d'aquest protocol és afavorir la inclusió educativa, assumir la igualtat i la diversitat com a valors cabdals i irrenunciables, de manera que totes les persones que conformen la comunitat educativa respecten i facen respectar els drets humans. Per això serà imprescindible facilitar la construcció de la seua identitat i la participació activa en la vida del centre, de manera que senta la pertinença real al grup d'iguals, al centre i a l'entorn. Per tot això, en virtut de les competències que m'atribueix el Decret 155/2015, de 18 de setembre, del Consell, pel qual s'aprova el Reglament

orgànic i funcional de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, dicte aquestes instruccions.

Les direccions territorials arbitraran els procediments per a la difusió d'aquestes instruccions i el seu compliment. València, 15 de desembre de 2016.– El director general de Política Educativa: Jaume Fullana Mestre.

5. Diversitat afectiva, sexual i d'identitats de gènere

Com tots sabem, la diversitat afectiva, sexual i d'identitats de gènere és una realitat present als centres escolars i que afecta totes les persones que en formen part. Per tant, resulta necessari promoure una millor percepció i coneixement d'aquesta diversitat per a consolidar un model d'escola inclusiva.

A causa de la poca informació sobre la identitat i l'expressió de gènere i sobre la diversitat sexual, tothom ha tendit a considerar el tema com a "exòtic" o "rar", conseqüència de la visió estereotipada que ha prevalgut en la societat i que ara comença a canviar. A aquesta visió esbiaixada de la realitat *trans*¹ i *intersexual*², cal afegir les dificultats socials, laborals i assistencials que han impedit a moltes d'aquestes persones, visibilitzar-se o mostrar-se com a tals.

Com a conseqüència d'això, hi ha un nombre elevat de persones que prefereixen sacrificar la identitat de gènere sentida, condicionades per un ambient hostil que els impedeix desenvolupar-se de forma plena, i es veuen abocades al fracàs escolar, laboral, i fins i tot, al suïcidi. En el cas de la intersexualitat, aquestes persones mantenen ocultes i en secret totes les qüestions referides a la seua diversitat corporal per l'estigma social cap a la diferència a què s'exposen.

La història ens ha demostrat que l'atenció a la diversitat suposa una oportunitat de creixement. L'aparició d'allò que s'allunya de l'estàndard sovint altera la realitat social o violenta a una part de la comunitat. Posem per cas el que va succeir en èpoques anteriors, en passar d'escoles segregadores, que separaven l'alumnat per sexes, cap a un model mixt, més ric i representatiu de la societat.

Com a conseqüència d'aquesta visió més integradora poden generar-se tensions amb persones partidàries de silenciar o invisibilitzar la diversitat, però la perspectiva que contemplem és, sobretot, una oportunitat de canvi i transformació que contribuirà a consolidar un model social més just i igualitari.

La vulnerabilitat de l'alumnat amb una identitat de gènere divergent a l'assignada per la societat o de l'alumnat amb una anatomia sexual i reproductiva atípica en termes binaris, i les dificultats a què s'ha d'enfrontar, fan necessària l'assumpció d'una sèrie de recomanacions i de mesures educatives, administratives i organitzatives encaminades a visibilitzar la diversitat sexual i de gènere i a eradicar qualsevol tipus de discriminació que pugua patir l'alumnat durant el seu desenvolupament personal en l'entorn social.

El marc de totes les accions a implementar serà el respecte als drets humans i l'atenció a la igualtat en la diversitat, tot considerant el cos sexuat, la dimensió afectivosexual i la identitat de gènere com un aspecte més de la diversitat humana.

Als nostres centres hi ha una gran diversitat, i per tant, és la nostra responsabilitat vetllar perquè aquesta diversitat siga respectada i protegida. Per tots aquests motius, és funció de l'escola abraçar la diversitat per mitjà de l'educació i crear ambients sense hostilitat, on totes les persones puguin aspirar a ser ciutadans i ciutadanes de ple dret.

L'escola ha de ser el motor d'un canvi social més ampli, tant pels seus lligams amb altres institucions i col·lectius, com per tenir la capacitat de formar els i les ciutadanes que prendran les decisions en el futur. L'escola és un element transformador i cal ser conscients que els i les estudiants que hui són educats en els valors de la igualtat i la diversitat seran persones adultes més tolerants, que faran avançar la societat cap a la plena igualtat.

Per això, la diversitat i la interrelació que genera el context educatiu ha de ser recollida de forma global en el Projecte educatiu de centre i concretar-se en les programacions didàctiques, en el Pla d'acció tutorial, en el Pla de convivència i igualtat, en la programació d'activitats extraescolars i complementàries i en el reglament de règim intern, perquè qualsevol persona immersa en un procés de canvi de gènere, que expresse un gènere divergent o amb una anatomia sexual intersexual, no quede exclosa del sistema o no reba el tractament integrador i igualitari que l'escola ha de garantir. És necessari, per tal de fer-ho possible, adoptar pautes que permeten als centres educatius iniciar actuacions dirigides a l'atenció específica de l'alumnat trans i intersexual, que previnguen situacions de malestar, discriminació, assetjament o tracte desigual.

En tot aquest procés caldrà extremar les mesures de confidencialitat de la informació gestionada en relació amb les persones trans i intersexuals, així com el respecte absolut a la voluntat d'aquestes persones, de les seues famílies o de qui n'exercisca la tutoria legal, sobre la seua identitat de gènere i com desitgen ser tractades administrativament i en públic.

El document comprén orientacions i pautes d'intervenció per a l'adequada atenció educativa a l'alumnat que expressa una identitat de gènere divergent respecte a l'estereotip de sexualitat binària i als alumnes amb una anatomia sexual i reproductiva no binària, o intersexuals, amb la finalitat de garantir el lliure desenvolupament de la seua personalitat, la no-discriminació, així com facilitar processos d'inclusió, protecció, sensibilització, acompanyament i assessorament a l'alumnat, a les seues famílies i al professorat.

5.2.1. Principals conceptes

Tradicionalment, el terme *sexe* s'ha emprat indistintament per a referir-se a conceptes que hui hauríem de diferenciar, com ara *sexe biològic*, *identitat de gènere*, *rol de gènere* i *orientació sexual*. Així, el *sexe* ha sigut considerat com una realitat unidimensional i binària. És a dir, en el nostre context cultural, el terme s'ha emprat com un concepte monolític i aglutinador dels resultats del

procés de desenvolupament sexual (sexe biològic), de l'experiència subjectiva (identitat de gènere), de la manifestació social (rol de gènere) i de l'orientació sexual i afectiva. Fins i tot quan es distingien aquests termes es considerava que el sexe biològic només podia produir dos tipus d'individus (mascles/femelles), que es corresponien directament amb dues subjectivitats i categories sociològiques de gènere (homes/dones) i que, de forma natural, presentaven una atracció sexual recíproca. Per això, fins fa ben poc, qualsevol variació d'aquest esquema lineal i binari es considerava "antinatural", "patològic" o "socialment indesitjable".

En l'actualitat, però, el sexe és percebut com una realitat multidimensional i caracteritzada per la diversitat. Tot i que aquesta nova concepció compta amb una adhesió cada dia més majoritària i una popularitat creixent, resulta necessària la implementació de mesures legals i d'accions formatives que garantiscin la no discriminació de totes les persones, amb independència del seu sexe biològic, de la identitat o expressió de gènere o de la seua orientació sexual, perquè puguin desenvolupar-se de forma plena.

Feta aquesta primera aproximació, es defineixen a continuació una sèrie de conceptes que caldria conèixer per a poder interpretar aquella realitat que observem a les aules, al centre i a l'entorn escolar, i per a poder adoptar les mesures educatives i organitzatives necessàries per a l'acompanyament de l'alumnat immers en processos de desenvolupament de la pròpia identitat i d'autoafirmació personal.

Sexe biològic: des d'un punt de vista anatòmic i fisiològic, el sexe és el conjunt de trets emprats per a distingir els mascles de les femelles al regne animal, i per tant, en l'espècie humana. Cal tindre en compte, però, l'existència d'éssers vius amb intersexualitats/DSD, també en l'àmbit escolar, i ser conscients que el sexe biològic és un tret biològic complex i sotmés a canvis al llarg de tot el cicle vital d'una persona.

Gènere: es pot definir com la construcció que la societat elabora a partir de les interpretacions que fa del sexe biològic. Societats distintes, en èpoques o contextos culturals diferents, defineixen i modelen aquesta construcció social del gènere, que va evolucionant. El gènere és una construcció social, que es transmet a través dels agents de socialització (família, escola, grup d'iguals, mitjans de comunicació, etc.), es reproduïx i es transfereix amb un grau d'exigència variable, que l'estructura social determina per als seus integrants. La família transmet abans que ningú els valors vigents, i dins d'aquests valors, s'inclouen els rols, comportaments i expectatives que s'assignen a cada gènere i que afecten la identitat de les persones.

Identitat de gènere: és la vivència íntima i individual que cada persona fa del seu propi sexe i d'unes característiques de gènere, tal i com cada persona la sent i autodetermina, sense que pugui ser definida per tercers, ja siga corresponent o no amb el gènere assignat socialment al moment de nàixer.

Identitat de gènere divergent (o també disconformitat de gènere, gènere independent o flexible, o patrons variants de gènere): són termes emprats per a referir-se a aquells interessos i preferències

no coincidents amb les normes culturals generalment acceptades per a cada un dels dos gèneres considerats normatius (homes i dones).

Rol de gènere: es refereix a la vivència social del gènere en aspectes com la vestimenta, el llenguatge i altres pautes de comportament que són considerades com a masculines, femenines o andrògines en una societat i moment històric concret.

Orientació sexual: tendència d'una persona a sentir atracció sexual, emocional o afectiva per les persones del seu mateix gènere o d'un altre gènere.

Persona trans: és un terme genèric que s'usa per a referir-se a aquella persona que té una identitat de gènere divergent o expressa un rol de gènere diferent a l'assignat per la societat. Aquestes vivències i identitats de gènere poden mostrar una gran varietat de formes i expressions que, de vegades, reben denominacions específiques, que ací no es detallen, a excepció dels termes *transsexual* i *transgènere*.

Persona transsexual: és aquella que naix amb un sexe biològic associat a un gènere concret, amb el qual no se sent identificada. Home transsexual: és l'home que va nàixer amb sexe de femella. Dona transsexual: és una dona que va nàixer amb sexe de mascle.

La transsexualitat és, per tant, un exemple més de la diversitat humana, i el procés de transició de gènere, per adaptar-se al gènere sentit de forma íntima, ha de ser acompanyada des de l'escola per part de totes les persones integrants de la comunitat escolar, de forma natural, sense prejudicis, tot evitant l'assumpció de models tipus o l'adopció de respostes úniques.

Procés de transició (o procés de trànsit): és un procés personal i únic, d'autoafirmació de la pròpia identitat, diferent en cada cas particular, que persegueix l'adaptació progressiva a la identitat de gènere viscuda. El moment indicat per iniciar aquest procés ha de decidir-lo cada persona i contempla la preparació necessària per a assumir tots els canvis a venir, incloent-hi l'hormonació i les transformacions físiques de tot tipus.

Persona transgènere: és la persona trans que no s'identifica amb el gènere que se li pressuposa, però que no requereix assistència mèdica per a adequar les seues característiques físiques al gènere sentit com a propi.

Persona intersexual (amb intersexualitats o amb un desenvolupament sexual diferent (DSD): es dóna quan una persona presenta un conjunt de variacions fora de l'estàndard corporal masculí o femení³, o dit d'una altra manera, quan una persona naix amb un cos que no pareix encaixar dins les definicions i pressupostos biomèdics i culturals que estableixen una coherència entre sexe cromosòmic, gonadal, hormonal i l'anatomia sexual i/o reproductiva.

Parlem, per exemple, de dones amb cromosomes XY i testicles, dones sense vagina ni úter, dones amb un clítoris gran i extern, paregut a un penis, o d'homes amb un desenvolupament diferent dels seus genitals, amb cromosomes XX, o fins i tot amb menstruació. El terme intersexualitat és un terme controvertit. De fet, la majoria de persones amb cossos intersexuals o amb un

desenvolupament sexual diferent (DSD) no solen reconèixer-se amb aquestes etiquetes, i fins i tot, les refusen, mentre s'identifiquen més amb etiquetes diagnòstiques o nosològiques concretes⁴.

Persona cisgènere: s'usa per a referir-se a les persones la identitat de gènere de les quals concorda amb el gènere biològic assignat al naixement.

6. Homofòbia i transfòbia

Transfòbia: és un prejudici social, construït culturalment i interioritzat a través de la socialització. Consisteix en la discriminació de les persones transsexuals pel fet de transgredir el binomi sexe/gènere assignat socialment al naixement. No obstant això, la transfòbia no està present en totes les cultures ni en tots els moments històrics.

6.1 Responsabilitats

6.1.1. De l'equip docent

Totes les persones del claustre tenen l'obligació d'intervindre davant qualsevol conducta negativa derivada de l'expressió de gènere o d'una identitat de gènere que s'allunyi de l'estàndard o per motiu d'un desenvolupament sexual diferent. Més concretament:

- Observar possibles casos d'expressió de gènere divergent, acompanyats o no de comportaments tendents a la introversió, l'aïllament, la depressió o conductes autolesives.
- Observar indicis d'assetjament per expressar una identitat de gènere diferent a l'assignada socialment.
- Informar d'aquestes situacions, utilitzant les vies i processos establerts en els respectius reglaments de règim intern i plans de convivència i igualtat.
- Respondre adequadament i prestar suport a les persones que expressen una identitat de gènere divergent.
- Informar o investigar seriosament actituds de rebuig, comportaments anòmals, possibles casos d'assetjament, queixes o denúncies.
- Fer el seguiment de la situació.
- Mantenir la confidencialitat dels casos.

6.1.2. De tota la comunitat educativa

Totes les persones de la comunitat educativa tenen l'obligació de:

- Tractar tothom amb respecte.
- No ignorar cap comportament constitutiu d'assetjament.
- Informar les autoritats educatives sobre les situacions d'assetjament de què es tinga coneixement, amb la discreció necessària per a protegir la intimitat i la dignitat de les persones afectades.
- Cooperar en totes les accions contingudes en aquest protocol.

- Desterrar la idea falsa que els casos d'expressió o d'identitat de gènere són un caprici d'aquells que els manifesten.
- Cooperar en el procés d'instrucció d'expedients disciplinaris en casos d'assetjament per transfòbia i informar adequadament la família de la possibilitat de presentar una denúncia judicial de forma complementària, si els fets són constitutius d'algun delictes.
- Assegurar la confidencialitat de les persones amb intersexualitat/DSD, observada o comunicada per la família, i cercar formes d'evitar la seua exclusió, especialment en les explicacions sobre cossos i anatomies sexuals i reproductives.

A l'apartat 6.3.1 d'aquest protocol s'especifiquen les responsabilitats específiques dels diferents agents implicats en la seua aplicació.

6.2 Descripció del protocol

Principis de caràcter general

Els centres educatius elaboraran el seu Projecte educatiu de centre, el Pla de convivència i igualtat, i la resta de reglaments, plans i programes de centre, des dels principis del respecte a la llibertat individual i als drets d'identitat de gènere i orientació sexual lliurement expressats pels membres de la comunitat educativa.

Garantiran un clima de seguretat, de manera que la seua activitat es desenvolupe en espais lliures d'assetjament, agressió o discriminació per qualsevol motiu, i per tant, per identitat o expressió de gènere divergent, per un desenvolupament sexual diferent o per orientació sexual.

Realitzaran les actuacions necessàries per a la prevenció, detecció i eradicació d'actituds i pràctiques que manifesten prejudicis sexistes o discriminació basada en prejudicis negatius sobre la identitat de gènere, els sexes biològics no binaris o l'orientació sexual.

Els centres educatius realitzaran actuacions que afavorisquen la plena inclusió de l'alumnat amb un desenvolupament sexual diferent, amb una identitat de gènere divergent, i protecció i respecte a la identitat de gènere manifestada per l'alumne.

L'assetjament per desenvolupament sexual diferent, identitat o expressió de gènere divergent o per orientació sexual no serà tolerat en cap lloc, ni sota cap circumstància.

6.2.2 Detecció i comunicació. Activació del protocol

Aquest protocol s'activarà en el moment que qualsevol membre de l'equip docent detecte o siga informat d'un possible cas d'intersexualitat, identitat o expressió de gènere divergent i ho comuniqui, seguint els processos i les vies que establisca el Reglament de règim intern, al tutor o tutora, al coordinador d'igualtat i convivència, a l'equip d'orientació o a l'equip directiu. O bé, quan

la família, o qui n'exercisca la tutoria legal, comuniqui el cas al centre educatiu. Una vegada comunicat, el director o la directora notificarà el cas al registre PREVI i s'inicia el protocol.

6.2.3. Estudi i valoració

L'equip directiu, el tutor o tutora i l'equip orientador, sota la supervisió del coordinador/a d'igualtat i convivència, assumiran directament el cas per a analitzar la situació i respondre adequadament a les necessitats de l'alumne o l'alumna. Amb el consentiment i la col·laboració de la família, o de qui n'exercisca la tutoria legal, que serà informada dels fets observats i dels recursos existents en l'àmbit educatiu i extern, es dissenyarà un pla d'actuació (que contindrà, necessàriament les actuacions previstes en aquest protocol) que responga adequadament a les necessitats de l'alumne o alumna en els diferents àmbits d'intervenció: mesures organitzatives, mesures educatives, de formació i sensibilització.

6.3 Intervenció

6.3.1 Responsables

L'equip directiu

- Acordar amb la resta d'agents educadors un pla d'actuació i acompanyament que incloga les mesures acordades entre el centre i la família, les mesures organitzatives bàsiques i els responsables de la seua aplicació.
- Adoptar les mesures necessàries per a garantir un entorn segur en el centre per a l'alumnat trans, amb una expressió de gènere no normativa i intersexual.
- Assegurar en tot moment l'intercanvi ordenat i prudent de la informació.
- Gestionar el procés amb la màxima discreció i preservar la intimitat i el benestar de l'alumnat.
- Primar el dret superior a desenvolupar lliurement la personalitat de l'alumnat d'acord amb la seua identitat.
- Comunicar un possible cas d'expressió o identitat de gènere divergent al Registre PREVI.
- Sol·licitar la intervenció de les Unitats d'Atenció i Intervenció de les direccions territorials (d'ara en avant UAI), a través del Registre PREVI i la inspecció de zona.
- Vetlar per la correcta aplicació del protocol.

L'equip orientador

- Prestar assessorament a l'equip docent i a la família.
- En cas de conflicte, facilitar processos de mediació entre les parts implicades.
- Coordinar-se amb els equips inspectors i d'orientació de les UAI, amb les persones expertes proposades per aquests i mantindre'n informat l'equip docent.

El tutor/la tutora

- Supervisar la progressió i l'adaptació de l'alumnat.
- Fer un seguiment del cas i registrar totes les actuacions realitzades.
- Coordinar totes les actuacions previstes en el protocol i en el pla d'actuació i acompanyament, juntament amb l'equip directiu i orientador.

La coordinació d'igualtat i convivència

- Supervisar totes les actuacions previstes en aquest protocol.
- Col·laborar en tot allò que determine l'equip directiu per a l'aplicació del protocol.
- Assessorar l'equip directiu sobre l'adquisició de materials i bibliografia especialitzada o la impartició de ponències per part d'experts.
- Col·laborar en l'organització d'activitats formatives que aborden qüestions relatives al desenvolupament sexual diferent, la identitat i l'expressió de gènere, la diversitat LGTBI i l'educació afectivosexual.

La inspecció educativa

- Activar la intervenció de les UAI en els casos que siga necessari.

Les Unitats d'Atenció i Intervenció (UAI)

- Prestar assessorament a tots els agents implicats, supervisar l'aplicació del protocol i proposar la participació i assessorament d'experts externs.

6.3.2 Mesures organitzatives

Documentació i identificació

S'adequarà la documentació administrativa del centre docent (l·listes de classe, informes d'avaluació, butlletins de notes, sobres de matrícula, identificació del material...) en consideració al nom i el gènere amb què se sent identificat l'alumne o alumna, a petició de la família o de qui n'exercisca la tutoria legal, quan ho comuniqui per escrit, mentre l'alumne o alumna siga menor d'edat o no estiga emancipat. No obstant això, la documentació oficial de l'alumne o alumna no podrà modificar-se fins que no es realitzi el canvi de nom en el Registre Civil i es traslladi al centre la documentació pertinent. En qualsevol cas, es prioritzarà el benestar de l'alumnat.

Caldrà dirigir-se a l'alumne o alumna pel nom i l'adscripció de gènere que haja escollit i comunicat al centre.

Es garantirà la llibertat de vestimenta amb què l'alumne o alumna se senti identificat, d'acord amb el gènere expressat.

Ús de les instal·lacions del centre segons la identitat de gènere expressada

- Es garantirà a l'alumnat l'accés als lavabos i els vestuaris d'acord amb la identitat de gènere manifestada.
- Convé estudiar i repensar la disponibilitat i distribució de lavabos de xics i xiques, o la possibilitat que siguin mixtos.

Pla de convivència i igualtat

- Totes les mesures de prevenció, detecció i intervenció previstes per a fer front a possibles casos de discriminació, assetjament, violència de gènere i maltractament per intersexualitat, identitat o expressió de gènere divergent o per orientació sexual, hauran de constar en el Pla de convivència i igualtat del centre.
- El coordinador o la coordinadora de d'igualtat i convivència supervisarà totes aquestes actuacions, en col·laboració amb l'equip directiu, l'equip orientador i el tutor o la tutora, especialment, durant el procés de transició de gènere que efectue una persona durant la seua estada al centre educatiu.

6.3.3 Mesures educatives

S'adoptaran totes les mesures necessàries encaminades a garantir el respecte cap a les persones trans i amb intersexualitats i un tracte igualitari i inclusiu:

- Es dissenyaran els projectes educatius des del principi general del respecte a la llibertat i als drets humans, entre els quals, el dret a expressar i desenvolupar la identitat sentida.
- Els reglaments, plans i programes de centre es configuraran des dels principis de la inclusió educativa.
- S'evitarà la realització d'activitats diferenciades per gèneres. Si es produeix en algun cas aquesta diferenciació, el professorat tindrà en consideració el gènere amb què l'alumne o alumna se sent identificat.
- Es garantirà la coordinació dels membres del claustre i de l'equip docent per a dur endavant les actuacions escaients, després d'haver detectat un possible cas d'identitat de gènere divergent.
- Es tindrà una cura especial en la configuració del grup-classe de referència de l'alumnat en procés de transició de gènere, de manera que afavorisca la inclusió de l'alumne o l'alumna, tot respectant-ne la integritat de la seua xarxa social.
- Les persones adultes faran ús d'un llenguatge inclusiu, igualitari i respectuós amb la diversitat. No es permetran usos lingüístics discriminatoris ni actituds arrelades que puguen ser denigrants cap a les persones trans, ni considerarles falsament innòcues.

- Les explicacions sobre el desenvolupament sexual de l'ésser inclouran totes les possibilitats anatòmiques existents i no es permetran explicacions que puguin ser discriminatòries i estigmatitzants cap a les persones amb intersexualitats.
- S'evitarà articular discursos basats en estereotips o que pressuposen l'assignació d'un gènere o una orientació sexual determinats pel sexe biològic.
- Es practicarà la tolerància zero davant qualsevol conducta que atempte contra les particularitats anatòmiques i reproductives i la integritat de la persona objecte de possible assetjament.
- Es promouran models de masculinitat igualitaris contraposats als models masclistes i de dominació imperants en la societat.

6.3.4 Mesures extraordinàries en cas de detecció d'indicadors de transfòbia

Es tracta de prevenir possibles situacions de disconformitat, malestar i rebuig que li produeix a l'alumne o alumna la situació de divergència entre la identitat psicològica i el sexe anatòmic, així com de possibles situacions de discriminació o transfòbia.

Situació de discriminació, assetjament o violència

Detectada una situació d'assetjament, o d'agressions, se seguiran els protocols destinats a l'efecte que figuren com a annex I i annex II de l'Ordre 62/2014, de 28 de juliol:

- Detecció i comunicació de la situació a la Inspecció Educativa i a la UAI de la direcció territorial corresponent
- Comunicació i registre de la incidència
- Mesures d'urgència
- Comunicació a les famílies de tots els implicats*
- Mesures de tractament individualitzat
- Seguiment del cas per les unitats d'Atenció i Intervenció i la Inspecció

d'Educació

*Ateses les especificitats d'aquest tipus d'alumnat, i de l'assetjament per homofòbia o transfòbia, no previstes en l'Ordre 62/2014, prèviament a la comunicació del cas a la família, caldrà estudiar, mitjançant entrevistes a l'estudiant i a la seua família, si en l'àmbit familiar hi ha indicadors de transfòbia o de no-acceptació de la situació, per tal d'evitar generar un conflicte afegit a la persona víctima d'assetjament.

Situació de desprotecció

Si la família no reconeix la identitat expressada pel fill o la filla, i s'observa sofriment emocional o psicològic persistent, el centre educatiu actuarà amb la màxima cautela, discreció i confidencialitat, però diligentment i amb determinació. El director o la directora sol·licitarà a la inspecció educativa la intervenció de la UAI de la direcció territorial d'educació corresponent. Sota la supervisió dels responsables de la UAI, es mantindran tantes reunions amb la família com siguin necessàries fins arribar a un acord entre les parts, des de la via del diàleg, que repercutisca en l'adopció per consens de les mesures que l'alumne o alumna requereix, i que n'assegure el benestar i la integritat física i psicològica.

En casos extrems de no col·laboració, i esgotada la via del diàleg, el centre procedirà a l'aplicació del protocol que figura a l'annex III, de l'Ordre 62/2014, de 28 de juliol, i a la notificació a la conselleria competent en benestar social i protecció de la infància, a través del full de notificació, segons s'estableix en l'Ordre 1/2010, de 3maig.

6.4 Seguiment

La persona coordinadora d'igualtat i convivència se n'encarregarà de supervisar l'aplicació d'aquest protocol, i vetlarà perquè:

L'equip orientador preste assessorament psicopedagògic a l'alumnat amb un desenvolupament sexual diferent, amb disconformitat de gènere o en procés de transició per a fer el seguiment del desenvolupament de la seua vida escolar.

El tutor o la tutora observe i porte un control periòdic del cas, tant de l'estat de

l'alumne o alumna com del grup on s'integra, i es coordine amb l'equip docent

del grup classe de referència.

El tutor/tutora, el cap d'estudis, l'equip orientador i el coordinador d'igualtat i convivència es reunisquen de forma periòdica, setmanalment o de forma quinzenal, segons es determine en cada cas.

Es preste una atenció individualitzada a l'alumne o alumna per part de l'equip orientador, tutors, dels membres de l'equip directiu, de la persona coordinadora d'igualtat i convivència i de la resta de l'equip docent. Es pot valorar la conveniència de nomenar un tutor o tutora personal, triat pel propi alumne/a, que siga una persona de referència per a l'alumne/a o amb qui tinga un major grau de confiança i empatia.

L'observació, la supervisió i l'acompanyament d'aquests casos s'ha de realitzar de forma que l'alumne o alumna no perceba un tractament diferenciat que l'estigmatitze i evitar així una doble discriminació.

Una vegada finalitzada l'aplicació del protocol, les accions de formació i sensibilització que hagen tingut un impacte positiu seran incorporades als reglaments i plans que regulen el funcionament i la convivència en el centre.

6.5 Accions de sensibilització

El centre adoptarà i inclourà a la PGA accions de sensibilització i informació dirigides al conjunt de la comunitat educativa per assegurar el respecte a la diversitat d'anatomies sexuals i reproductives i el respecte a la identitat de gènere.

6.6 Accions de formació

El coordinador/a de formació, en col·laboració amb coordinador o coordinadora d'igualtat i convivència, organitzarà activitats formatives que aborden qüestions relatives al desenvolupament sexual diferent, la identitat de gènere, la diversitat LGTBI i l'educació afectivosexual, perquè s'inclouen en els plans d'estudi i programacions, a fi que el centre educatiu esdevinga un espai que garantisca la igualtat i la diversitat, confortable i lliure de discriminació o violència.

En els cursos de formació o tallers impartits per professionals externs, els continguts hauran d'estar avalats per experts i per la literatura científica sobre la matèria (ciències psicosocials i biomèdiques), i s'evitarà, en qualsevol cas, pseudoformació basada en mites, supersticions o estereotips.

Es podran organitzar ponències, xarrades o la impartició de tallers a càrrec d'experts o especialistes en la matèria:

En col·laboració amb les AMPA, per a pares, mares i familiars, en horari extraescolar i dirigits a tota la comunitat educativa.

Dins el Programa de formació anual en centres, per al professorat.

En l'àmbit del Pla d'acció tutorial i del Pla d'atenció a la diversitat:

S'incorporarà un programa d'educació afectiva i sexual, progressiu i adaptat al currículum vigent de les diferents etapes educatives reglades

El respecte a la identitat de gènere es tindrà present en qualsevol activitat acadèmica del centre i també en les activitats complementàries i extraescolars.

Per al desenvolupament de les actuacions de sensibilització, formació i acompanyament de l'alumnat trans i intersexual, el centre educatiu comptarà amb el suport ni l'assessorament del CEFIRE, el Servei Psicopedagògic Escolar, els departaments d'orientació, els gabinets psicopedagògics municipals i amb els col·lectius LGTBI més representatius i registrats legalment.

Pel que fa al professorat, la informació i la formació docent és imprescindible perquè es tradueixi en actituds de respecte i atenció a les diferències individuals.

6.7 Coordinació entre administracions

La Direcció General de Política Educativa promourà procediments de coordinació d'actuacions i d'intercanvi de recursos amb altres departaments, especialment amb la direcció competent en igualtat i la direcció competent en salut sexual, orientats a la prevenció, detecció i intervenció davant de situacions de vulnerabilitat que suposen amenaces per al desenvolupament integral de l'alumnat trans i de les persones amb intersexualitats: accions conjuntes, campanyes institucionals, programes educatius en què col·laboren diferents administracions, etc.

Coordinació amb la Unitat de referència per a la Identitat de Gènere i la Intersexualitat (UIGI)

En els casos en què l'alumnat estiga immers en un procés de transició de gènere, els centres podran sol·licitar, a petició de la família, l'assessorament dels professionals de la Unitat de referència per a la Identitat de Gènere i Intersexualitat per tal d'ajustar la resposta educativa a les necessitats de l'alumnat amb identitat de gènere divergent o amb desenvolupament sexual diferent